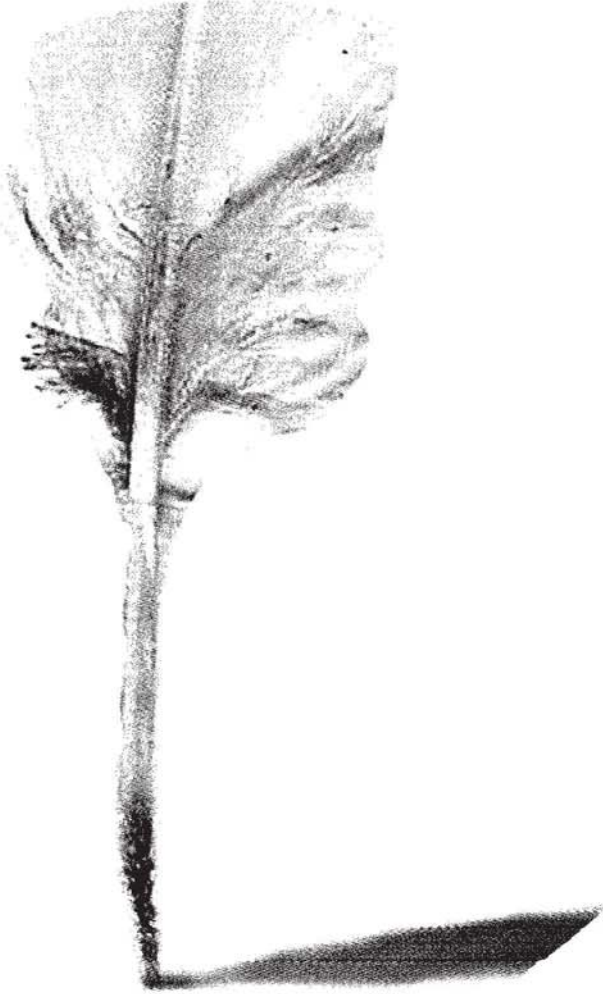

Şair ne yapmalı?

HİCABİ KIRLANGIÇ

Giriş

Şair üzerine yazmak ya da konuşmak, düzeyi ne olursa olsun, şiir eleştirisi kapsamında değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu yazı her ne kadar şiir üzerine genel bir değerlendirmeyi temel alan bir yazı olsa da özellikle günümüz şiiri için bir eleştiri olarak da okunabilir. Bu yazıda, Türkçe şiirin köklerinin nerede olduğu ya da olması gerektiği üzerinde de dolaylı olarak durulacaktır. Buna bir kimlik sorgulaması da denebilir. Bu bakımdan, okuyacağınız yazının kendisi bir eleştiriyi seslendirmese de kimlik tespiti sayesinde ister istemez eleştirel bir tablo ortaya koyacaktır.

Şiirin Tanımı

Şiirle ilgilenenler, öteden beri şiir üzerine tanım diye nitelenebilecek sözler söylemişlerdir. Fakat bu sözler, her zaman şiirin ancak bir yönünü ya da birkaç yönünü ifade edebilecek sözlerdir. Bizim eskiler, şiiri "vezinli, kafiyeli ve muhayyel söz" diye tanımlamışlardır.

Eskilerin yaptığı en kapsamlı tanımlama budur. Buna kimi eklemeler de yapılmıştır. Mesela "büyük olanı küçük, küçük olanı büyük, çirkin olanı güzel, güzel olanı çirkin göstermede" şiir çok mâhirdir eskilere göre. Bu söz yabana atılacak bir söz değildir. Şiir güçlü bir ifade aracıdır, gerçekliklerin sıradan bir bakışla değerlendirilmediği, genelde herkesin farkında olmadığı biçimde başka türlü görüldüğü bir alandır. Biz bugün yukarıda andığımız klasik şiir tanımının en çok muhayyel yönünü önemsiyoruz. Çünkü şiiri şiir yapan dış yapı-sından çok bu iç yapısıdır, muhayyelliktir.

Şiirin Yapısı, İyi Şiir-Kötü Şiir

Şiirin en öne çıkan öğeleri, biçimsel, anlamsal, bireysel ve toplumsal öğelerdir. Bu öğeler arasındaki uyumun bizi iyi şiire götüreceğini söyleyebiliriz. Aslında yapı da tam olarak böyle bir şeydir; yani biçim ve anlam arasındaki uyum.

Şiirin iç yapısını oluşturan temel öğeler arasında dil, içerik, form ve musiki zikredilebilir. Bu temel öğeler arasındaki uyum başarılı şiire ulaşmada hayati önem taşır.

Klasik şiirde biçim ve anlam arasındaki uyumu bir şiir içerisinde çoğu zaman tek bir beyitte ya da anlam birliği içinde olan birkaç beyitte görmek mümkündür. Bütün bir şiirde bu uyumun varlığını görmemiz pek mümkün değildir. Bu nedente klasik aruz şiirinde bir şiirin bütününde bu uyumu aramaktan çoğu zaman eli boş dönebiliriz. Buna karşılık modern şiirde bütün bir şiirde bu uyumu aramak neredeyse gereklidir. Modern şiirde iç yapının öne çıktığı görülmektedir. Oysa klasik şiirde, tek tek beyitlerde söz konusu olsa da, şiirin bütünü göz önüne alındığında bazı istisnalar dışında iç yapıdan söz edilemez.

Buna karşılık modern şiirde şiir yapısında bütünlüğü sağlayacak hazır formüllerden söz edilemez. Şair, bu bütünlük için her şiirde yeni formüller bulmakla yükümlüdür. Bulduğu her formül, bir başka şiir için büyük olasılıkla geçerli olmayacaktır. Şairin deneyimi, olaylara ve olgulara yaklaşımındaki samimîliği ve şiiri besleyen her türlü öğeye olan vukûfu, bu

Şiir güçlü bir ifade aracıdır, gerçekliklerin sıradan bir bakışla değerlendirilmediği, genelde herkesin farkında olmadığı biçimde başka türlü görüldüğü bir alandır.

bütünlüğü sağlamada ona yardımcı olacak bir yeti kazandıracaktır.

Modern şiirde biçim, içeriğin güdümündedir. Başka bir deyişle biçim şairin kontrolünde değildir. Şiirin şairin kontrolünde olmaması, aslında görelî bir durumdur. Yani şair öyle bir dile ve iç yapıya ulaşmıştır ki artık şiiri ister istemez o yöne doğru akar. Başka bir söyleyişle şair, uzun yıllar süren yürüyüşünde şiirine nasıl yürümesi gerektiğini öğretmiştir ve artık şiir kendi yolunu bulmaktadır. Böyle bir şiir, yatağını bulmuş bir ırmak gibi artık başka bir yöne akması beklenmeyen bir şiirdir. Bu tekdüzelik anlamında bir durum değildir. Burada ifade etmeye çalıştığımız konu, şiirin içeriğe göre doğal olarak formunu belirlemesidir.

Bu bağlamda modern şiirde cümle çok önemli bir öğedir. Edebî dilde ve özellikle de şiir dilinde bir cümlenin bir anlamı yansıtmak dışında başka görevleri de vardır. Okuyucunun ilgisini cümlenin normal anlamından öte anlamlara yöneltmek, okuyucuyu beklenmedik bir durumla karşı karşıya bırakmak, okuyucunun kafasında cümlenin yansıttığı anlamların ardından doğabilecek anlamları canlandırmak, bu görevler arasında sayılabilir.

Öte yandan belirli bir vezni temel almayan şiirlerde cümle yapıları daha bir önem kazanmaktadır. Belirli bir vezni temel alan şair, cümleleri veznin eline bırakarak işini bir bakıma kolaylaştırmaktadır. Böylesi bir durumda şair, ancak özel amaçlarla, yani bir cümleye ikincil görevler yüklemek istediği zaman dil yapısına müdahale etme gereği duyabilir. Vezni baştan dışlayan bir şair ise, doğal olarak bu kolaylıktan yararlanamayacaktır. O, her halükârda her şiirinde dili, deyiş yerindeyse, sıfırdan inşâ etmek durumundadır.

Şiirde duruma, içeriğe ve havaya göre dilde ortaya çıkan değişimler, şairin dile vukûfu oranında başarılı olabilir. Kullandığı malzemenin özelliklerini, çeşitlerini, bu malzemeyi nasıl zenginleştireceğini ve bu malzemeye nasıl biçim vereceğini bilmeyen bir usta elbette yaptığı işte başarılı olamaz. Şair de böyledir. Şiirin en önemli malzeme alanı dildir. Dilin özelliklerini, kapsayıcılık gücünü, türeme yeteneğini ve terkip özelliklerini bilmeyen şair, şiirin dilini gereğince kontrol edemeyecek ve şiirin içeriğine ve havasına uygun dili yakalama şansından yoksun kalacaktır. Dil ile şiirin atmosferi arasındaki uyum iyi şiirin anahtarıdır. Böyle bir uyum, şiirin okuyucuyu daha çok kuşatmasını ve etki altına almasını sağlayacaktır.

Şiirde icaz dediğimiz özlü ifadelerin, özlü cümleler kurmanın, az söze çok anlam yüklemenin önemi büyüktür. İcaz, belâgat kitaplarında "lafzı az, mânâsı çok olacak sûrette merâmı ifade etmek" diye tanımlanır. Bir başka deyişle icaz, az bir sözle çok şey anlatmak demektir. Bu ise iyi şiirin belirleyici özelliklerindedir. Eğer icaz, cümlenin öğelerini birbirine bağlayan düzeni sarsacak derecede aşırı hale getirilirse ya da bilinçsizce kelimelerle oyna-ma derecesine indirgenirse, iyi şiirin özelliklerinden biri olmak şöyle dursun, şiir için olumsuz bir özellik haline de gelebilir ve kötü şiire kapı aralayabilir.

imge, sanatçının zihin tecrübesini çeşitli yollarla resmetmesidir. Müzisyen sesler yoluyla, ressam renkler yoluyla bu tecrübesini resmederken şair de kelimeler yoluyla resmeder.

Şiirde İmge

İmgeyi "duyularla algıladığımız varlıkların, durumların, zihnimizdeki görüntüleri ve bunların şiire yansımış biçimleri²" olarak tanımlamak mümkündür. Duyularla algılanan varlık ve durumlar için bir çerçeve çizilemez. Ya da bir çerçeve çizmek gerekirse, somut ve soyut olan, hayal edilebilecek sınırsız varlık ve

durumları içine alan bir çerçeveden söz etmemiz gerekir. Buna göre imgelemin, sanatçının dış ve iç dünyadaki zihinsel tecrübesi olduğunu düşünebiliriz. Elbette bu tecrübe bir sanat eserine yansıdığı anda belirginlik kazanır. Şiir de bunun dışında değildir. Başka türlü söylersek, imge, sanatçının zihin tecrübesini çeşitli yollarla resmetmesidir. Müzisyen sesler yoluyla, ressam renkler yoluyla bu tecrübesini resmederken şair de kelimeler yoluyla resmeder. Şair, bu tecrübesini çok çeşitli biçimlerde dile getirebilir. Şairin, bütünüyle kendi zihniyetinin özelliklerini ve bireyselliğinin renklerini taşıyan zihinsel tecrübeleriyle duyum ve duygularını yürürlükteki anlam ve kavramları taşıyan kelimelerle dile getirmekten başka bir seçeneği yoktur. Elbette bunu yaparken kelimelere yeni anlamlar yüklemek gibi bir ihtiyaçla yüz yüzedir. Elbette şiirde imge, gerçekten şairin zihin tecrübesinin ürünü olabilirken kimi zaman da şairin yapay bir düşünüşle imgeler yaratmaya kalktığı da görülmektedir. İkinci durumda ortaya yapay dizelerin çıkması kaçınılmazdır.

Klasik şiirde imgelem konusu "beyan" bölümünde ele alınmıştır. Beyan ilminin konuları arasında mecaz, teşbih, istiare ve kinaye gibi konular yer alır.

Tek bir anlamı, muhayyileyi harekete geçirme bakımından birbirinden ayrılan çeşitli yollarla dile getirmek³ olarak tanımlanan beyanın günümüzdeki alanı daha geniştir. Bugün bir bakıma beyan ilminin yerini imge almıştır. İmge, şairin zihnindeki anlamı kelimeler yoluyla resmetmesidir.

Klasik edebiyatçılar şiiri tanımlarken "muhayyel ve mevzun söz" tabirini kullanırlar. Batı literatüründe "imaginative" tabiriyle karşılanan muhayyel kelimesi, hayâl mahsulü, yani mevhum (imaginary) şeylerle ilgili bir anlamla yüklü değildir. Muhayyel denildiği zaman anlatılmak istenen, şairin dili malzeme olarak kullanıp resim yaptığıdır⁴. Dolayısıyla bu tabir imgeye işaret etmektedir. Buna göre imge şiirin önemli bir öğesi sayılmalıdır.

Hayat-Şiir İlişkisi

Şiir hayatın dışında değildir. Büsbütün içinde de değildir. Şiir hayatı iğnelemek üzere hayatın içindedir. Şiir hayatı kurcalayandır. Hayatı beğenmeyendir. Hayatı beğendiği zaman bile farklı olmaya çalışır.

Şiir her şeye rağmen hayatın içinde olmak zorundadır aslında. Bir şekilde hayatın içinde yer almalıdır şiir. Hayatın dışında kalan şiir yabancılaşır. Çünkü resmini çizdiği ve hayal ettiği gibi olmasına çalışarak mevhum bir şekilde resmettiği manzaranın uzağında kalan bir şair, bu manzarayı nasıl kurcalayabilir, nasıl huzur bozucu hale getirebilir? Şair bir anlamda da huzursuz olandır ve bu yüzden başkalarını da huzursuz etmek ister.

Şair hayatın içindedir, ama hayatın suyuna gitmemeyi huy edinmiştir. Ya da normal hayatında hayatın suyuna gidebilse de en azından şiirlerini oluştururken bir suyuna gitmeme atmosferi kurgular kendine. Bu atmosfer yalancı bir atmosfer olabilir. Yani şair rol yapıyor olabilir.

Şairlerin hayatlarıyla şiirlerinin mukayesesi, çoğu zaman memnun edici olmayan sonuçlar doğurabilir. Çok yakından tanıdığınız büyük şairlere bir bakın, hangilerinin hayatları şiirleriyle örtüşüyor? Elbette bu konuda kesin bir yasa ortaya konamaz. Yani şairin hayatı şiiriyle asla örtüşmez denilemeyeceği gibi, şairin hayatı şiiriyle hep örtüşür de denilemez. Şiirlerinde aşkın değerleri başarıyla sergileyen ve telkin eden kimi şairler vardır ki kendisi ahlakî bakımdan oldukça kötü bir durum içinde yaşıyor olabilir.

Bu bağlamda, şiirlerini oluşturduğu ortamın dışına çıkan bir şair, resmettiği manzaradan uzak kalan şair, imkanları elinden alınmış şairdir. Şiirini kuracağı coğrafyadan ayrı kalan şairin iletişim hatları zayıflar.

Birey, Toplum ve Şiir

Şiir, bireyin tabiata, esyaya yaklaşımını ve onu yorumlayışını dışa vurur. Bu dışavurum bireyseldir, ancak dışa vurduğu şeyler çok çeşitli olabilir. Aslında her hareket ilk haliyle bireyseldir.

Şiir her şeye rağmen hayatın içinde olmak zorundadır aslında. Bir şekilde hayatın içinde yer almalıdır şiir. Hayatın dışında kalan şiir yabancılaşır.

Bununla birlikte bireysel olan pek çok şey, toplumsal olana döner yüzünü. Bunu genel bir tespit olarak belirttikten sonra şairin toplum için üstlendiği görevden ayrıca söz edebiliriz. Bazı şairler vardır ki böyle bir görev üstlenmeyi istemezler. Bireysel duygu ve kaygılarını yine bireysel temalarla sınırlı tutarak şiire taşıyabilirler. Bunda bile toplumsal yanlar bulunabilir. Ama bu, o şiirin toplumsal şiir olarak nitelendirilmesi sonucunu doğurmaz. Bazı şairler de vardır ki bireysel temalar kendilerini şiir söylemeye zorlasa bile bunlardan toplumsal olana çıkmadan rahat edemezler. Tıpkı mutasavvif şairlerin oldukça dünyevî duyguları bile sonunda ilahî duyguya dönüştürmeleri gibi. Bu dönüştürme işi, şiirin doğumu sırasında gerçekleşir. Yani dünyevî bir güzellikten etkilenerek duygularını şiir haline getirmeye koyulan şair, bile isteye ya da gönlü böyle olmasına elvermediği için şiirinde aşkın bir durumu ve olguyu ya da semavî olanı betimlemeye yönelir. Yani şairin işi burada da sahicinin ötesine taşar. Yani şair, duyguları ifade ederken bir bakıma sahtekârlığa başvurur ve bu sahtekârlık şiir için iyi bir nitelik kabul edilebilir. Meselâ İran'ın meşhur şairi Hâfız, söyleyeceklerini söyledikten sonra gazelinin sonuna bir beyit ekleyerek zamanının muktedir şahsına iltifat eder. Bu son beyte bakıp Hafız'ın önceki beyitlerde yer alan onca güzel ve etkileyici sözü o adam hatırına söylemiş olduğunu düşünebiliriz. Ama öyle değildir. Hâfız burada hem söyleyeceklerini söylemiştir, zamana mesajını bırakmıştır, hem de kendi gününü kurtarmıştır. Bu ahlakî açıdan tartışılabilirse de bugünün şartlarıyla o günün ahlâkiliğini tartışmak ne kadar sağlıklı olur onu düşünmek gerek.

Şair Kimdir?

Şu soru her zaman sorulabilir: Şair kimdir? Kime şair denir? En geçiştirmeci cevap ola-

rak, "şiiir söyleyen kişidir şair." Fakat iş burada bitmez ve şair üzerine çok sözler edilir. Bu âdettendir. Şairin hayatı, görevi, yükümlülüğü ve trajik yönü üzerine çok şeyler yazılıp çizilir. Buna göre şair hayatın resmini çizendir. Ama şair, herkesin gördüğü manzarayı resmetmekten çok, o manzaranın herkesin gördüğünün dışında başka görünümlerinin olduğunu insanlara hissettirecek resimlemeler yapar. Böyle de olsa şair sıradan bir insandır çoğu zaman. Fakat şairin her an sıradan olmaktan uzaklaştığı anların olduğu düşünülmelidir.

köklerini, geçmiş kültürü özümsemiş şaire, bütün dünyanın şiir mirası da artık helaldir. Köklerden haberdar olmak için yapılacak ilk iş, içinde yaşadığımız toplumu tanımaktır.

Şair denilince kelimenin kökeni çoğu zaman devreye sokulur. Şuur kelimesi hatırlanır. Şair, eşyaya karşı garip bir şuur sahibi olup başkalarını da şuurlandırmak ister. Şair, kendisinin farklı biri olduğunu vehmeder. Şiirin en önemli kısmının insanî çabayla kurulacak bir şey olmadığına inanır. Kimilerine göre bu inanç, kibirden kaynaklanan bir inançtır.

Her ne olursa olsun şairlik, insanın özünde bilkuve var olan bir şeydir bir bakıma. İnsan hayatı boyunca edindiği bilgi ve tecrübeyle onu geliştirebilir ve bu gizilgücü şiirler söyleyerek açığa çıkarabilir. Ama şiir sadece bu yetenekle sınırlı kalmaz. Eğitim, öğrenme, gözlemleme ve birikim, şiirde çok önemli bir yer tutar.

Toparlayacak olursak şair gördüğü manzarayı eleştirerek ve en olmadık tarafından bakarak ya da görmek istediği gibi hayal ederek resmeden ressamdır. Bunu yaparken de başkalarının da kendi işaret ettiği şeylerin farkına varmalarını sağlamaya çalışır. Fakat başkaları şairin işaret ettiği şeyleri her zaman onun istediği biçimde görmeye yanaşmayabilirler. Bununla birlikte yine de şairin şiirinden etkilenecek farklı bir yön görürler ya da hissederler hayatta. Böyle de olsa şair, bir şeyler gös-

termiş olmaktan memnundur.

Şair Ne Yapmalı?

Günümüz şairi, yeni bir bakış açısına ulaştıkça şiirde başarıya yaklaşır. Yeni bir bakış açısına ulaşmak, başarıya yaklaştırır, ama başarı için tek başına yeterli değildir. Başarılı olmak için eskiyi de iyi hazmetmiş olmak gerekir. Bugün için şiire sıfırdan başlamak diye bir şey yoktur. Şiire iyi başlangıç için, yüklü bir mirasa konmak gerek. Şair, benim mirasım yok, diyemez. Şair her yerden miras alır, ama en çok da kendi tarihinden ve kendi toplumunun tarihinden miras alır. Kendisinin birinci derece atalarından kalan mirası iyi değerlendiren şair, ikinci üçüncü dereceden atalarından kalan mirasla ilgilenmeyi de hak etmiş demektir. Bu bakış açısından denebilir ki kendi köklerini, geçmiş kültürü özümsemiş şaire, bütün dünyanın şiir mirası da artık helaldir. Köklerden haberdar olmak için yapılacak ilk iş, içinde yaşadığımız toplumu tanımaktır. Toplum, bir şekilde kökleri belli belirsiz bugüne taşımıştır. Toplumun miras aldığı kültür, dil, din ve başka değerler, şairin de miras aldığıdır. Bunu açacak olursak Türkçe şiir söyleyen bir şairin mirası, Türkçenin bugüne kadar ortaya koyduğu eserlerdir, bu eserlerde işlenenlerdir. Türkçenin coğrafyasında Türkçe şiir söyleyen şair, İslam'dan ve İslam'la birlikte bize mal olan şiirden haberdar olmalıdır. Toplumun değerlerine inanmayan bir şair bile bu mirasa sahip çıkmak durumundadır. Aksi halde kimliksiz bir şair olacağından ve dolayısıyla birinci derece atalarından kalan mirası elinin tersiyle itmiş olacağından ikinci üçüncü dereceden miraslarla da konma fırsatını yakalayamayacaktır.

Vatansız şair olabilir, ama vatansız şiiri ben hiç duymadım. ■

dipnotlar

¹ Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, 2. bs. İstanbul 1989, s. 113.

² Doğan Aksan, *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, İstanbul 1995, s. 32.

³ Sîrûs Şemîsâ, *Beyân*, 3. bs. Tahran 1372/1993, s. 19.

⁴ Aynı eser, s. 18.